

prof. dr. A. van Staden

Leiderschap in de internationale politiek

Waar zijn de grote staatslieden gebleven?

Naar veler oordeel is Europa – misschien is het beter te zeggen de westelijke wereld – momenteel niet gezegend met visionaire en krachtvolle politieke leiders, die in staat zijn veel mensen zo te inspireren dat ze bereid zijn offers te brengen voor de toekomst. Naar het bekende woord van Churchill onderscheidt een staatsman zich van een gewone politicus doordat hij zich richt op de noden van de volgende generatie in plaats van op de uitslag van de eerstvolgende verkiezingen. Gemeten naar deze maatstaf, zo wordt gemeend, stijgen maar weinig hedendaagse politieke leiders uit boven het niveau van de gemiddelde politieke ambachtsman, wiens gedrag wordt beheerst door het ding naar de gunst van de kiezer of de luimen van de achterban. Het ontbreken van verbeeldingskracht en politieke durf leidt in deze opvatting onvermijdelijk tot een beleid van het „doormodderen”-type; d.w.z. men ziet geen politieke scheppingsdaden voor nieuwe uitdagingen maar marginale aanpassingen aan veranderde omstandigheden, gedicteerd door de oplossingen van weleer. Met een zekere nostalgie wordt in dit verband herinnerd aan de eerste 20 à 25 jaar na de Tweede Wereldoorlog toen er wel vele politieke leiders aan het ideaal van de staatsman leken te beantwoorden. Men denkt dan aan een Truman die zich tegenover Europa met royale economische hulp als een grootmoedig overwinnaar opstelde en de strijd tegen het Sovjet-communisme organiseerde, aan een Monnet en een Schuman wier plannen voor een verenigd Europa de weg plaveiden voor een duurzame verzoening tussen de twee erfvijanden Frankrijk en Duitsland, aan

Ter gelegenheid van de opening van het studiejaar op het Instituut Defensie Leergangen te Rijswijk op 6 januari jl. heeft prof. Van Staden, hoogleraar in de leer der internationale betrekkingen aan de RU Leiden, een lezing gehouden over politiek leiderschap. Aangezien de inhoud daarvan zowel interessant als actueel is, acht de redactie het gewenst daaraan ruimere bekendheid te geven.

Adenauer die de strijd aanbod met de verleiding van het neutralisme en de Bondsrepubliek hecht verankerde in de Europese Gemeenschappen en de NAVO, men denkt ook aan De Gaulle die de geblesseerde nationale eer van Frankrijk wist te herstellen; dat laatste overigens bepaald niet tot genoegen van Nederland.

Zijn de leiders van huidige generaties te klein van formaat? Met de behandeling van deze vraag wil ik u bezighouden. In mijn betoog voel ik mij geroepen de politici van vandaag enigszins in bescherming te nemen tegen gemakkelijke kritiek. Ik zal proberen aannemelijk maken dat het, als gevolg van nogal fundamentele veranderingen op allerhande gebied, momenteel voor politieke leiders waarschijnlijk veel moeilijker is zich tot het peil van een staatsman te verheffen dan voorheen het geval was. Tegelijk wil ik echter ook duidelijk maken dat in het huidige tijdvak van na de Koude Oorlog de behoefte aan politieke leiders van allure, aan staatslieden dus, zeker zo groot is als in de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog. Ik besef dat ik hiermee een niet gering probleem heb gesteld; ik zal dan ook niet pretenderen een gemakkelijke oplossing uit de hoed te toveren.

Vooraf eerst nog dit. Wie zich met een onderwerp als het onderhavige bezighoudt loopt het risico in een aantal valkuilen terecht te komen. Ik wijs op twee.

Er bestaat een sterke neiging een historische figuur pas achteraf, d.w.z. lang na zijn aftreden of dood, te waarderen voor zijn daden en „bij te zetten” in de eregalerij van staatslieden. Ik noemde reeds Truman. Tijdens diens presidentschap werd hij door menigeen voor een middelmatig politicus versleten, die in 1948 de verkiezingen maar op het nippertje kon winnen. Een ander interessant voorbeeld is zijn opvolger Eisenhower. De wijze waarop deze in de jaren '50 het ambt van president uitoefende wekte wel tamelijk veel vertrouwen bij de

gemiddelde Amerikaan, maar vele min of meer professionele waarnemers verweten hem zijn afstandelijkheid, zijn gebrek aan daadkracht en zijn preutse omgang met de macht. (U weet het: Eisenhower is één van de eersten geweest die hebben gewezen op de gevaren van het zg. militair-industriële complex.) Eerst nadat het Amerikaanse volk in het begin van de jaren '70 de schok te verwerken kreeg van een president die zijn bevoegdheden ernstig had misbruikt – ik doel natuurlijk op Nixon – rees de ster van Eisenhower tot ongekende hoogte. Hiermee wordt weer eens bewezen dat eigentijdse ervaringen steeds weer leiden tot een verschuiving van het oordeel over het verleden. In de geschiedschrijving heerst een subtiele dialectiek tussen vandaag en gisteren.

De tweede valkuil waarvoor men moet oppassen is het aangaan van een m.i. onvruchtbaar debat over de vraag of grote mannen de geschiedenis maken of dat de geschiedenis grote mannen maakt. Tegenover het bekende woord van de 19e-eeuwse Amerikaanse filosoof Ralph Waldo Emerson, *There is properly no history, only biography*, staat het getuigenis van de man die algemeen wordt beschouwd als de grootste president die de Verenigde Staten hebben gehad, Abraham Lincoln: *I have not controlled events, events have controlled me*. Niemand kan in redelijkheid betwisten dat leiders *can make a difference* op cruciale momenten in de geschiedenis, zoals bijvoorbeeld het dramatische „vredesbezoek” van de Egyptische president Sadat aan Israël in november 1977 aantoonde.

Niets in de geschiedenis is onvermijdelijk, behalve – zoals de Duitse historicus Golo Mann eens heeft gezegd – de dood en begrotingstekorten. Op elk moment en in ieder land worden keuzen gemaakt. Deze wijsheid is ook van toepassing op de grote ommekeer in Oost-Europa, waarvan wij achteraf achteloos zeggen dat deze wel *moest* plaatsvinden. Wij vergeten dan dat in de roerige weken van de zomer en de herfst van 1989 de bedreigde communistische leiders konden kiezen tussen onderdrukking en abdicatie, tussen geweld en politieke zelfmoord. In het weloverwogen afzien van de optie van gewelddadige interventie of ondersteuning ligt ook de historische betekenis van een tragische leidersfiguur als Gorbatsjov die, gelet op zijn eigen ambitie, te weten de redding van het communisme, toch moeilijk een staatsman kan worden genoemd. Maar tegelijk dient men in te zien dat iedere leider

in de internationale politiek heeft te maken met aanzienlijke beperkingen die liggen besloten in de realiteit van de machtsverhoudingen in de wereld, de kosten van internationale verplichtingen en de belangen van andere staten. Er zijn keuzen; het menu is echter beperkt.

De uitdrukking „Het uur moet ook de mannen vinden die van het uur gebruik maken”, brengt ons op het spoor van het antwoord op de vraag waarin de kracht van een leider kan schuilen, namelijk het aanvaarden van de uitdagingen en het benutten van de kansen die door de omstandigheden worden geboden. In dit verband wil ik erop wijzen dat een internationale crisis bij uitstek de gelegenheid is waarbij een leider zich kan profileren. Een dergelijke situatie stelt hoge eisen aan het vermogen van leiders hun greep op de gebeurtenissen te krijgen en te bewaren. Van crises gaat een acute dreiging uit; er bestaat daardoor een gevoel van urgentie. Er vindt centralisatie van de besluitvorming plaats, zodanig dat de beslissingen uitsluitend door de top worden genomen. Crises zijn ook veelal dubbelzinnig doordat toereikende informatie ontbreekt. Leiders gaan zichzelf verantwoordelijk voelen voor de afloop. Onder deze bijzondere omstandigheden gaan zij zich ook bevrijden van de remmen en belemmeringen die in normale tijden hun vermogen beperken gebeurtenissen af te dwingen en ontwikkelingen in gang te zetten. Terecht is opgemerkt dat Churchill zonder het drama van de Tweede Wereldoorlog nooit het aureool van de grootste staatsman van deze eeuw zou hebben verworven.

Analyse van het politieke krachtenveld

Na deze inleidende overwegingen kom ik nu aan bij de behandeling van de kern van mijn betoog, de gedachte dat het voor de huidige generatie leiders veel moeilijker is zich de mantel van een staatsman aan te meten dan decennia geleden het geval was. Om deze stelling aannemelijk te maken is een beknopte analyse van het sterk veranderde internationale en nationale politieke krachtenveld nodig. De belangrijkste verandering is zonder twijfel het einde van de Koude Oorlog, ofwel de revolutie van 1989 en 1991. Waarom deze gebeurtenis, door sommigen inmiddels al getypeerd als een *curse in disguise*, hier – opnieuw – ter sprake gebracht? Omdat de Koude Oorlog alle leiders uit de democratische landen lange tijd een unieke kans bood

deel te hebben aan een glorieuze historische missie, te weten de onverzoenlijke strijd tegen het perfide Sovjet-communisme. Louter door aan de goede kant van de geschiedenis te staan, kreeg zelfs de middelmatige politicus een bepaalde statuus. In elk geval maakte de aanwezigheid van een gemeenschappelijke tegenstander het hem een stuk gemakkelijker een maatschappelijke consensus te bewerkstelligen en aan patriottische gevoelens te appelleren.

Hoe anders is de situatie nu. Het veiligheidsprobleem is in zekere zin naamloos geworden; wij weten wel dat er gevaarlijke veiligheidsrisico's zijn maar wij weten niet precies waar onze vijanden zitten. Daarbij komt dat het bij maatschappelijke vraagstukken die thans hoog op de politieke agenda staan, zoals de bedreiging van het milieu, vaak om sluipende processen gaat. Zoals de voormalige Amerikaanse minister John Gardner (hij is thans als hoogleraar verbonden aan Stanford University) in zijn boek *On leadership* schrijft: *Explosive crises produce great leaders. Creeping crises don't*. Misschien mag ik in dit verband aan deze woorden nog toevoegen dat de moeilijkste opgave voor een politicus die is, waarbij hij van mensen concrete offers in het heden moet vragen ter wille van collectieve baten op de lange termijn.

Niet minder belangrijk dan het wegvallen van de Koude Oorlog als bron van politieke inspiratie zijn het verminderde handelingsbereik en de afgenomen handelingsruimte van politieke leiders. Een van de grote clichés van deze tijd is de constatering van groeiende internationale interdependentie, de toenemende vervlechtingen in velerlei opzicht tussen nationale samenlevingen. Inderdaad: al zijn wij nog ver verwijderd van een wereldsamenleving (minister Pronk zou onmiddellijk de term *global village* in de mond nemen), de wereld is kleiner geworden en de staatsgrenzen zijn poreuzer. Er is sprake van een groeiende spanning tussen enerzijds de logica van integratie van markten, transnationale bewegingen van kapitaal, de verspreiding van technologie en cultuur en anderzijds de onlogica van nationale soevereiniteit en politieke fragmentatie.

De schaal waarop politieke processen zich afspelen reikt meestal aanzienlijk verder dan de omvang van een nationaal territorium. Er is vrijwel geen probleem van enig formaat te noemen (werkgelegen-

heid, veiligheid of milieu) of men moet vaststellen dat het een grensoverschrijdend karakter heeft. Als produkt van de na-Renaissancetijd is het stelsel van soevereine staten slecht opgewassen tegen de eisen en de uitdagingen van de 20e en 21e eeuw. Dit harde gegeven slaat onvermijdelijk terug op de positie van politieke leiders; zij zijn immers de zaakwaarnemers van de nationale staat. Natuurlijk hebben wij hier niet met een volstrekt nieuw fenomeen te maken; over interdependentie werd reeds in de 19e eeuw gesproken. Maar doordat vraagstukken van economie, technologie, bevolking en milieu een hogere plaats op de agenda zijn gaan innemen, valt het getaande vermogen tot politieke sturing, regulering en beheersing meer op.

Leiders worden in hun vrijheid van handelen niet alleen beperkt door nauwere banden met andere landen, zij zijn ook afhankelijker geworden van belangengroepen en burgers in de eigen samenleving. Ook hier geldt dat belangengroepen geen nieuw verschijnsel zijn, maar het lijdt geen twijfel dat hun macht in de loop der jaren zodanig is toegenomen, dat iedere politicus die aanstuurt op verandering zich plaatst tegenover een ijzeren linie van gevestigde belangen. Het gevolg is immobilisme in de besluitvorming en een heerschappij van de status-quo. Politici blijven wel verantwoordelijk (en worden ook verantwoordelijk gesteld), maar ze lijken steeds minder over feitelijke macht te beschikken. Er is in de politiek een proces van diffusie gaande, een proces van verpulvering van gezag en wegglekken van bevoegdheden, dat door Ben Knapen, hoofdredacteur *NRC Handelsblad*, onlangs werd getypeerd als *demosclerose*. Hij spreekt over een onzichtbare, bijna metafysische macht die is gehuisvest in een kluwen van instanties, verenigingen en samenbindende bureaucratie, ambtelijk en semi-ambtelijk, en ongrijpbaar is. Voor dit verschijnsel gebruikt Knapen het fraaie beeld van een „gewatteerde octopus”.

En als politici, zo vervolg ik mijn betoog, ondanks alle handicaps toch kans zien enigerlei vorm van gezag te laten gelden en de weg naar vernieuwing aan te geven, dan blijkt dat – als gevolg van jarenlang genot van welvaart – de burger, sinds lang geen passieve onderdaan meer, geen trek meer heeft in het brengen van offers. Zoals de huidige president van de Carnegie Foundations te Washington, Morton Abramowitz, een half jaar geleden aan het weekblad *Time* toevertrouwde:

We are living in a period when nobody wants to endure pain, when they want casualty-free wars, when everybody is afraid to take risks. We are not willing to make necessary changes that may cause us some heartburn. It's not a great day for drawing out heroic figures.

Er kan geen indringend of enigszins raadselachtig probleem worden gesteld, of men ontmoet wel lieden die de oorzaken daarvan toeschrijven aan de media, in het bijzonder de televisie. Zo ook de beantwoording van de vraag: waar zijn de grote staatslieden gebleven? Hun ietwat gemakzuchtige en oppervlakkige antwoord luidt: ze zijn voor het oog van de camera's ontmaskerd en ontluisterd, en goeddeels achter de coulissen verdwenen. Ik wil niet ontkennen dat leiders thans meer dan vroeger worden blootgesteld aan de opdringerige nieuwsgierigheid van de media en dat hun onvermijdelijke zwakheden niet verborgen blijven. Men kan zich verbazen over de verschuivende journalistieke normen: Clinton wordt achtervolgd met verhalen over buitenechtelijke affaires, die in het geval van Franklin D. Roosevelt en John F. Kennedy aan het publieke oog werden onttrokken. Waarom de verwijzing naar het mediagedrag mij toch niet overtuigt, komt doordat er ook een andere kant aan deze medaille zit. Ik bedoel: een goed gebruik van de media (het woord manipulatie neem ik niet voor mijn rekening) geeft de leider ook de mogelijkheid zich boven het dagelijkse rumoer te verheffen, steun te mobiliseren en zich de rol van staatsman aan te meten. Men denke aan de indrukwekkende televisietoespraken die president De Gaulle van tijd tot tijd hield.

Staatsmanschap moeilijker geworden

U hebt intussen begrepen dat het probleem niet is te herleiden tot een gebrek aan politieke wil of tot defecten in de persoonlijkheidsstructuur van de hedendaagse leiders. Er is iets fundamenteelers aan de hand. Daarmee heb ik niet gezegd dat staatsmanschap tot de verleden tijd behoort, of onmogelijk is geworden. Wel maken de omstandigheden het een stuk moeilijker. Aan het begin van mijn voordracht heb ik u al deelgenoot gemaakt van mijn opvatting dat in het huidige tijdvak van na de Koude Oorlog de behoefte aan politiek leiderschap van allere zaker zo groot is als in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Europa is losgeslagen van zijn vaste

– bipolaire – ankers en min of meer op drift geraakt. Er bestaan in de meeste Europese landen grote onzekerheid en bezorgdheid over de toekomst. Van wezenlijke betekenis is hoe wij onze verhouding moeten bepalen tot Rusland, ondanks de staat van ontreddeering waarin dat land momenteel verkeert onbetwist de sterkste militaire mogendheid in het Euro-Aziatische deel van de wereld. Het is de moeite waard deze kwestie in historisch perspectief te plaatsen.

Bij de onderhandelingen die staatslieden in het verleden aan het einde van grote oorlogen hebben gevoerd, deed zich steeds de belangrijke vraag voor welke houding de overwinnaars tegenover de verliezers moesten aannemen. Diende te worden gestreefd naar een op verzoening gerichte vredesregeling of moest het land dat schuldig werd bevonden aan het aanstichten van de oorlog zwaar worden gestraft? Terecht is vaak gewezen op het grote contrast tussen de regeling die de grote Europese mogendheden tijdens het Congres van Wenen (1814/15) na de napoleontische oorlogen hebben getroffen en de vredesregeling van Versailles na de Eerste Wereldoorlog. De Weense vredesregeling – zoals bekend in belangrijke mate ontsproten aan het staatsmansbrein van von Metternich – stelde het overwonnen Frankrijk in staat zijn plaats als grote mogendheid weer snel in te nemen (men denke aan de rol van Talleyrand!) en legde het fundament voor een nieuwe Europese orde, het zg. Concert van Europa. Daarin hielden de grote Europese landen hun onderlinge rivaliteit via een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het behoud van de internationale stabiliteit lange tijd in evenwicht. Men kan van mening verschillen over de vraag of dit succes werd bereikt *ondanks* of *dankzij* het feit dat de oorlog als methode van conflictoplossing nadrukkelijk niet werd uitgesloten. Kissinger suggereert duidelijk het laatste. In zijn boek *A world restored* schrijft hij:

Those ages which in retrospect seem most peaceful were least in search of peace. Those whose quest for it seems unending appear least able to achieve tranquility.

Daarentegen was de vredesregeling van Versailles reeds bij voorbaat tot mislukken gedoemd omdat Duitsland (schuldig bevonden aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog) zulke vernederende vredesvoorwaarden had moeten slikken, dat het on-

mogelijk bereid kon zijn de status-quo in Europa te verdedigen. Anders dan de Weense vredesregeling aan het begin van de 19e eeuw had het Verdrag van Versailles het zaad van de wrok gestrooid, met alle rampzalige gevolgen van dien. De Volkenbond, het eerste praktische experiment in collectieve veiligheid als alternatief voor het verfoeide stelsel van machtsevenwicht, was een schoolvoorbeeld van *good intentions, bad results*.

De afloop van de Tweede Wereldoorlog schiep in zoverre een bijzondere situatie dat enerzijds het opnieuw overwonnen Duitsland de status van *debellatio* had gekregen (en dus had opgehouden een soevereine staat te zijn), maar dat anderzijds de geallieerden geen overeenstemming konden bereiken over een definitieve vredesregeling. Zo verkreeg de als voorlopig bedoelde verdeling van Duitsland in vier bezettingszones een blijvend karakter, zij het dat de drie westelijke zones werden samengevoegd, hetgeen de weg vrijmaakte voor het uitroepen van de Bondsrepubliek Duitsland in 1949. De politiek van de westelijke landen was gericht op verzoening van het sterk verkleinde Duitsland met zijn buurstaten, terwijl de nieuwe Bondsrepubliek zelf zich in het kader van de zg. *Westbindung* – ik stipte het reeds aan toen ik over Adenauer sprak – ging aansluiten bij de familie van westelijke organisaties.

Als gevolg van het uitbreken van de Koude Oorlog bleek het vooral door Roosevelt gekoesterde ideaal van een nieuwe volkerenorganisatie, waarin de Grote Vier (de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie, Engeland en China) als de politieagenten van de wereld zouden optreden, een grote illusie. Ondanks de institutionele verbeteringen die de Verenigde Naties ten opzichte van de Volkenbond gingen vertonen, ontbrak het aan voldoende politieke eensgezindheid om praktische uitvoering te geven aan het beginsel van collectieve veiligheid als basis voor de handhaving van vrede en veiligheid in de wereld. In de moderne gedaante van de *balance of terror* zou de oude leer van het machtsevenwicht als het centrale regulerende mechanisme in de internationale betrekkingen een opmerkelijke *come-back* maken. Hoe dient tegen deze achtergrond de houding tegenover het „overwonnen” Rusland te zijn? Naar mijn stellige overtuiging staan wij voor de reusachtige opgave in Europa een nieuwe veiligheidsorde zowel *met* als *tegen* Rusland op te bouwen. Mèt Rusland omdat een isoleren van dat land ons duur kan komen te staan. Dat zou gemakkelijk de Russi-

sche nationalist in de kaart kunnen spelen vanwege het oude omsingelingscomplex en de traditionele veiligheidsparanoia waarvan veel Russen kennelijk zijn doordrenkt. Maar ook tégen Rusland omdat geen enkele zekerheid bestaat – welk beleid het Westen ook voert – dat dit land zich zal ontwikkelen tot een stabiele democratie die niet zal streven naar een herstel van de oude Sovjetrussische invloedssfeer. Het vereist inderdaad staatsmansgaven om deze politieke koorddanserij tot een goed einde te brengen. Naar mijn oordeel dient het uitgangspunt daarbij te zijn dat wij de NAVO vooral nodig hebben voor het geval het in Rusland misgaat, en de CVSE om te bevorderen dat het hopelijk goed zal gaan.

Staatsmanschap hebben wij niet minder nodig om een goede koers te vinden in het proces van Europese integratie. Het nieuwe schip van de Europese Unie bevindt zich in gevaarlijk water. Moet wat de Economische en Monetaire Unie betreft strikt worden vastgehouden aan de zg. convergentiecriteria, met als gevolg dat maar weinig landen zich zullen kwalificeren, of moeten zoveel mogelijk landen aan boord worden gehesen, met als risico dat de Duitse mark en andere sterke munten de speelbal worden van het gebrek aan discipline in landen met zwakke munten? Moeten de landen van de Europese Unie vasthouden aan de pretentie van het voeren van een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, terwijl dit (kijk naar het drama van Joegoslavië) als het werkelijk erop aankomt een demonstratie van machteloosheid oplevert? Vrij algemeen wordt nu ingezien dat het Verdrag van Maastricht de zaak van de Europese samenwerking meer kwaad dan goed heeft gedaan. Het geforceerde integratietempo heeft als een boemerang gewerkt en vele verborgen klein-nationalistische krachten in beweging gezet.

Kennelijk was in vele Europese landen de tijd nog niet rijp voor ambitieuze doelstellingen.

Terzijde merk ik in dit verband nog op dat de onderhandelingen over het verdrag zijn verhaast door de Duitse hereniging op 3 oktober 1990. Uit o.a. de memoires van Lady Thatcher kunnen wij opmaken dat die gebeurtenis vooral in Frankrijk grote onrust heeft veroorzaakt. Verdieping van de Europese integratie werd in Parijs uiteindelijk gezien als de beste methode om de effecten van de toegenomen Duitse macht in te tomen. Bonn, voortdurend in de waan dat alleen de Fransen bevoegd zouden zijn

jegens de Duitsers een certificaat van goed Europees gedrag uit te geven, kwam aan het Franse verlangen tegemoet en slikte zijn eerdere bezwaren tegen overhaaste monetaire integratie in. Wat is thans hoogste staatsmanswijsheid? Mij dunkt te voorkomen dat de „listen van de geschiedenis” (om de uitdrukking van de Britse historicus Timothy Garton Ash te gebruiken) vrij spel krijgen. Hiermee wil ik zeggen: wij moeten oppassen dat hetgeen in de afgelopen decennia een succesvolle oplossing voor het Duitse vraagstuk is gebleken, te weten de verankering van Duitsland in de structuur van de Europese samenwerking, voor de Duitsers geen probleem gaat worden. Hierbij is ook nadrukkelijk de problematiek van de lastenverdeling tussen de Westeuropese landen aangaande de hulp aan Oost-Europa aan de orde.

Geen gemakkelijke oplossing

Ik keer terug tot mijn hoofdthema. Reeds heb ik u voorgehouden dat er geen gemakkelijke oplossing is voor het tekort aan leiderschap. Oproepen aan politieke leiders vanaf plaatsen als deze om zich als een staatsman te gedragen en vooral meer politieke wil te tonen zijn even potsierlijk als bedrieglijk.

Slechts één gedachte wil ik aanreiken. In de meeste democratische landen worden politieke leiders gerecruteerd uit een klein en eenzijdig segment van de samenleving, te weten de trouwe partijaanhangers. Toen ik in de eerste helft van de jaren '60 als student colleges in de politieke wetenschappen volgde, toonden mijn docenten zich bezorgd over het feit dat in Nederland niet meer dan 10% van de kiesgerechtigde bevolking zich bij een politieke partij had aangesloten. Inmiddels is dat percentage tussen de 2 en 3 terechtgekomen. Merkwaardigerwijs is in de praktijk van het benoemingsbeleid het

partijlidmaatschap min of meer een vereiste geworden voor een groeiend aantal openbare functies. Heeft u zich wel eens afgevraagd waarom u nooit meer een advertentie ziet voor bijvoorbeeld een vacante positie van directeur-generaal? Het is de paradox van de slinkende betekenis van partijen en de groeiende politisering van publieke ambten. De situatie in de ons omringende landen is niet veel beter en soms zelfs slechter.

Niet alleen gaat er zodoende veel talent uit bijvoorbeeld het bedrijfsleven, uit de sector van de vrije beroepen en – mag ik ook zeggen – uit universiteiten voor het bestuur van een land verloren, er is ook een klasse van beroepspolitici ontstaan die voor de eigen loopbaan volstrekt afhankelijk is geworden van de lotgevallen van hun partij. Dat is geen gunstige voedingsbodem voor het aankweken van leiders die tegen de stroom op durven te roeien, die bereid zijn de waan van de dag te trotseren en die zich inderdaad openstellen voor de problemen van de volgende generatie.

Maar misschien zie ik het allemaal te somber en zal de geniale leider – net zoals de geniale componist, de geniale voetballer en de geniale uitvinder – gewoon opstaan en moeten wij eenvoudig geduld hebben. In mijn voordracht heb ik enkele malen Harry Truman genoemd, die ogenschijnlijk provinciale ex-drugstore-houder uit het Midden-Westen van de Verenigde Staten die zo nadrukkelijk een hoofdrol speelde in de creatie van de westelijke samenwerkingsverbanden na de Tweede Wereldoorlog (en over wie David McCullough vrij onlangs een magistrale biografie heeft geschreven). Ter relativering van mijn overpeinzingen wil ik eindigen met Trumans beroemde woorden:

A statesman is a politician who's been dead ten or fifteen years.

